

มนุษย์กับสังคม

Man and Society

ฉบับปรับปรุงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต
หมวดวิชาศึกษาทั่วไป

ตำรา
รหัสวิชา ๐๐๐ ๑๐๑

มนุษย์กับสังคม Man and Society (ฉบับปรับปรุง)

โครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร

กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มนุษยกับสังคม (Man and Society) ฉบับปรับปรุง

ผู้เรียบเรียง	: คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	
คณะกรรมการ	: ผศ.ชลธิชา จิรภัคพงศ์, ผศ.มงคลกิตต์ โวหารเสาวภาคย์	
ผู้ทรงคุณวุฒิร่วมผลิต	: ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์	
ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบ	: รศ.ดร.สุเชาว์ พลอยชุม	
ศิลปะและรูปเล่ม	: นายสมบูรณ์ เฟงพิศ	
พิสูจน์อักษร	: นายสุชญา ศิริชัยภูธร	พระมหาถาวร ถาวรเมธี, ดร.
	: ดร.อรเนตร บุณนาค	นางสาวสังเวียน พูเพื่อง
ออกแบบปก	: นายพิจิตร พรหมลี	
พิมพ์ครั้งที่ ๑	: พฤษภาคม ๒๕๖๕	
จำนวนพิมพ์	: ๒,๐๐๐ เล่ม	
จำนวนหน้า	: ๒๔๖ หน้า	

ลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์ของสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใด ๆ ของหนังสือเล่มนี้
นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มนุษยกับสังคม ฉบับปรับปรุง = Man and Society.-- พระนครศรีอยุธยา :

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2565.

246 หน้า.

1. สังคมวิทยา. 2. มนุษย์กับสังคม. I. ชื่อเรื่อง.

301

ISBN 978-616-300-794-0

จัดพิมพ์โดย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๐๐ (ต่อ ๘๗๗๓) โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘ ๐๑๓

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทรศัพท์ ๐๓๕ ๒๔๘๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๕-๘๕๕๙ โทรสาร ๐๓๕ ๒๔๘-๕๕๕

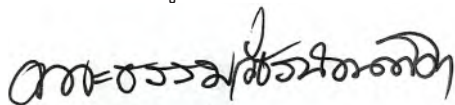
คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่องการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาอารยศึกษากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๔ ให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงามคงทน น่าสนใจต่อการศึกษาค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อสอบ พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัย ให้แพร่หลายและเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

โครงการนี้เกิดขึ้นมาได้จากความร่วมมือร่วมใจกันของคณาจารย์มหาวิทยาลัย จากทุกส่วนงาน ทั้งส่วนกลาง วิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ หน่วยวิทยบริการ ร่วมกันพัฒนารายวิชากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ด้วยวิริยะอุตสาหะแรงกล้า มุ่งมั่นถนอมความรู้สั่งงานด้วยความรอบรู้ พรั่งพร้อมด้วยประสบการณ์ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างมีมิติโรมิติ พัฒนาดน พัฒนางานให้มีเนื้อหาสาระถูกต้อง เทียบพร้อมด้วยอัตราและพยัญชนะ เป็นที่ยอมรับของสังคม

ตำรา “มนุษยกับสังคม” เล่มนี้ เป็นฉบับปรับปรุง จำนวน ๓ หน่วยกิต ซึ่งมีเนื้อหามากกว่าเดิมอีกหลายเรื่อง เช่น ความเป็นพลเมือง และการสื่อสารทางสังคมยุค New Normal ประกอบด้วยเนื้อหาสาระแบ่งเป็น ๑๐ บท มุ่งหมายให้ศึกษาความหมายและความเป็นมาเกี่ยวกับมนุษยกับสังคม ตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ พฤติกรรมมนุษยกับการพัฒนาดน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษยกับสังคม สถาบันสังคม ประชาสังคม กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ปัญหาสังคม และแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมแบบสันติวิธี ความเป็นพลเมือง และการสื่อสารทางสังคมยุค New Normal เนื้อหาสาระปรากฏแจ่งแล้วในเล่มนี้

ขออนุโมนาขอบคุณคณะกรรมการโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร พ.ศ.๒๕๕๔ ที่ได้สร้างตำรา “มนุษยกับสังคม” ให้นิสิตเรียน ซึ่งเป็นสร้างสรรค์สิ่งที่ยังไม่มีให้เกิดมีขึ้น และขออนุโมนาขอบคุณคณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาอารยศึกษากลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป หลักสูตรระดับปริญญาตรี (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.๒๕๖๔) ที่ได้พัฒนาเพิ่มเติมเนื้อหาที่ได้เปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ให้มีเนื้อหาชัดเจนขึ้น ตลอดถึงผู้ทรงคุณวุฒิ คือ ศ.ดร.จันงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ที่มาเป็นวิทยากรก็ได้ให้คำแนะนำ ทำให้เนื้อหาของมนุษยกับสังคม ฉบับปรับปรุง มีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้นอีก และ รศ.ดร.สุเชาว์ พลอยชุม จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเนื้อหาและให้คำแนะนำปรับแก้ไข ทำให้เนื้อหาที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมถึงคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยทุกรูปทุกท่าน ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาตำราวิชาเล่มนี้ให้เกิดมีขึ้น อันจะเป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยสืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ตำราเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านสังคมศาสตร์และพุทธศาสตร์ แก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจ ตลอดไป

(พระธรรมวชิรบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำ

ตำรา “มนุษย์กับสังคม” เล่มนี้ ได้พัฒนาขึ้นตามโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เรื่อง การพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชาในกลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๔ ของกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยอาศัย ส่วนงานสนับสนุนหลัก คือสำนักหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (๑) เพื่อพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาตำรายวิชาในกลุ่มพระพุทธศาสนา และหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ที่เป็นหลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.๒๕๖๔ ที่ใช้สอนในมหาวิทยาลัย ให้เป็นไปตาม หลักสูตรระดับปริญญาตรี ตามกรอบมาตรฐานระดับอุดมศึกษา (๒) เพื่อให้คณาจารย์ของมหาวิทยาลัย ได้เสนอผลงานทางวิชาการ ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานอย่างเป็นระบบ รองรับการประกันคุณภาพ การศึกษาของมหาวิทยาลัย (๓) เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของคณาจารย์มหาวิทยาลัย ให้เป็นที่ ยอมรับทั่วไปในประเทศและระดับสากล

มนุษย์กับสังคม (Man and Society) รหัสวิชา ๐๐๐ ๑๐๑ เป็นวิชาหนึ่งในหมวดวิชาศึกษาทั่วไป ที่เป็นหลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๔ หน่วยกิต ๓ (๓-๐-๖) ที่กำหนดให้ศึกษาความหมายและความ เป็นมาเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคม ตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ พฤติกรรมมนุษย์กับการ พัฒนาตน การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม สถาบันสังคม ประชาสังคม กระบวนการทางสังคมและ วัฒนธรรม การวิเคราะห์ปัญหาสังคมและแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมแบบสันติวิธี ความเป็นพลเมือง และการสื่อสารทางสังคมยุค New Normal

ตำรา “มนุษย์กับสังคม” เล่มนี้ คณะกรรมการจัดทำต้นฉบับรายวิชา “มนุษย์กับสังคม” (หลักสูตร ปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๔) ที่มหาวิทยาลัยแต่งตั้งมาครั้งแรก จำนวน ๔ รูป/คน คือ พระมหาสุเทพ สุพนงิติโต, ผศ.ดร.วิทยา ทองดี, ผศ.ชลธิชา จิรภัคพงศ์, ผศ.มงคลกิตต์ โวหารเสาวภาคย์ และเมื่อ กองวิชาการ ได้จัดสัมมนา ระหว่างวันที่ ๗-๙ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๖๔ และได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิ คือ ศ.ดร.จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์ มาเป็นวิทยากรให้ความแนะนำ และให้ความเห็น เมื่อได้ฟังผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว พิจารณาเห็นว่าควรปรับปรุงเนื้อหาและปรับเพิ่มจำนวนบท ตามที่ผู้ทรงคุณวุฒิแนะนำ ดังนั้น คณะ กรรมการกองวิชาการ จึงได้ปรึกษาและหาแนวทางในการเขียนต้นฉบับให้มีความสมบูรณ์และควรเพิ่มจำนวน ผู้เขียน มอบหมายให้คณะกรรมการทั้ง ๔ รูป/คน ประสานงานคณาจารย์ที่เขียนบทไว้เดิม และให้เชิญ อาจารย์เพิ่มเพื่อให้ช่วยกันเขียนตำรา “มนุษย์กับสังคม” ฉบับปรับปรุงให้มีเนื้อหาครบถ้วนและเสร็จ ทันเวลาในปีการศึกษา ๒๕๖๔ ภาคเรียนที่ ๑ นี้

คณะผู้เขียนหวังว่า ตำราเล่มนี้จะยังประโยชน์ต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องทุกท่านตามวัตถุประสงค์ของโครงการพอสมควร จึงขอขอบคุณท่านผู้บริหาร คณาจารย์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่สายสนับสนุน ทุกท่านที่ได้มีส่วนร่วมทำหนังสือเล่มนี้ให้มีความสำเร็จ สมบูรณ์ เป็นรูปเล่ม พร้อมทั้งจะจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไป

คณะกรรมการพัฒนาปรับปรุงเนื้อหา

รายวิชามนุษย์กับสังคม

กรกฎาคม ๒๕๖๔

**รายนามคณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชาในกลุ่มพระพุทธศาสนาและ
หมวดวิชาศึกษาทั่วไป หลักสูตรระดับปริญญาตรี (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๔)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔**

<p style="text-align: center;">คณะกรรมการดำเนินงาน พัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “มนุษย์กับสังคม” หลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๖๔</p> <p>ที่ปรึกษา พระเทพวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.</p> <p>ประธานกรรมการ พระสุวรรณเมธากรณ์, ผศ.</p> <p>รองประธานกรรมการ พระสิริชัยโสภณ รศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง</p> <p>คณะอนุกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “มนุษย์กับสังคม” หลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๖๔</p> <p>ประธานอนุกรรมการ รศ.ดร.โกนิญฐ์ ศรีทอง</p> <p>รองประธานอนุกรรมการ พระมหาขวัญชัย ปุตุตวิเสโส</p> <p>อนุกรรมการ พระมหาถาวร ถาวรเมธี, ดร. นายศิลป์ชัย วงษ์จำนงค์ นายจิระศักดิ์ ธารสุขกระจำง นายศักดิ์ศรีพี พันพา นายสุภฐาน สุดาจันทร์ นายเอกลักษณ์ เทพวิจิตร นางสาวสังเวียน พู่เพ็อง นางสาวสุจิตรา ชวกรรมย์</p> <p>อนุกรรมการและเลขานุการ นายสุชญา ศิริธัญญาร</p> <p>อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ นายสมบุญ ผ่องพิศ ดร.อรเนตร บุนนาค</p> <p>ส่วนงานที่สนับสนุน ส่วนเทคโนโลยีสารสนเทศ ส่วนหอสมุดกลาง ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ สำนักงานส่งเสริมฯ</p>	<p style="text-align: center;">คณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชา “มนุษย์กับสังคม” พ.ศ. ๒๕๖๔</p> <p>ประธานกรรมการ รศ.ดร.อภิรมย์ สีตาคำ</p> <p>รองประธานกรรมการ อาจารย์บัวลี มณีแสน</p> <p>บรรณาธิการกลุ่ม ผศ.ชลธิชา จิรภักพงศ์ ผศ.มงคลกิตติ์ ไหวหารเสาวภาคย์</p> <p>กรรมการ พระมหาสนอง ปจโจปการี พระมหาสุเทพ สุพนทิโต, ผศ. พระไว ธมมิสุสโร ผศ.ดร.วิทยา ทองดี ผศ.พิเศษ ชาลี ชื่นรัมย์ ผศ.บัญชา จำปารักษ์ อาจารย์จารึก ศิรินพวงศ์ อาจารย์ดอนลาร์ เสนา ดร.เขมิกา วริทธิ์วุฒิกุล ผศ.ดร.ประเสริฐ ปอนถิ่น อาจารย์สรวิญญา มารศรี อาจารย์กนกวรรณ ประจันตะเสน รศ.ฉวีวรรณ สุวรรณภา ผศ.ดร.อรอนงค์ วุวงศ์</p> <p>เลขานุการ พระไพโรเวศน์ จิตตทนโต</p> <p>คณะบรรณาธิการ ผศ.ชลธิชา จิรภักพงศ์ ผศ.มงคลกิตติ์ ไหวหารเสาวภาคย์ อาจารย์เกษม แสงนนท์ นายสุชญา ศิริธัญญาร</p> <p>ผู้ร่วมผลิต ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ รศ.ดร.กาญจนา วันธสุนทร รศ.ชุษณะ รุ่งปัจฉิม ดร.นลินี ณ นคร ผศ.ศศิธร ชุตินันท์กุล ดร.สังวรรณ ังดกระโทก</p>
---	---

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	(๓)
คำนำ	(๔)
รายนามคณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหารายวิชา กลุ่มพระพุทธศาสนาและหมวดวิชาศึกษาทั่วไป หลักสูตรระดับปริญญาตรี (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๖๔)	(๕)
บทที่ ๑ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคม	๑
๑.๑ ความนำ	๒
๑.๒ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์	๒
๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม	๑๒
๑.๔ พัฒนาการของสังคมมนุษย์	๑๖
๑.๕ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในเชิงสังคมศาสตร์	๑๘
สรุปท้ายบท	๑๙
คำถามท้ายบท	๒๑
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๒
บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีสำคัญในการศึกษามนุษย์กับสังคม	๒๓
๒.๑ ความนำ	๒๔
๒.๒ ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural – Functional Theory)	๒๕
๒.๓ ทฤษฎีการขัดแย้ง (Conflict Theory)	๒๗
๒.๔ ทฤษฎีปรีวรรตนิยม (Exchange Theory)	๒๙
๒.๕ ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism)	๓๑
๒.๖ ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology)	๓๓
๒.๗ ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory)	๓๕
๒.๘ การศึกษามนุษย์กับสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา	๓๗
สรุปท้ายบท	๔๑
คำถามท้ายบท	๔๓
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๔๔

บทที่ ๓ พฤติกรรมมนุษย์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม	๔๖
๓.๑ ความนำ	๔๗
๓.๒ ความหมายพฤติกรรมมนุษย์	๔๗
๓.๓ ที่มาของพฤติกรรมมนุษย์	๔๙
๓.๔ ปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้เกิดพฤติกรรมมนุษย์	๔๙
๓.๕ ประเภทของพฤติกรรมมนุษย์	๕๒
๓.๖ ความสำคัญของการศึกษาพฤติกรรมมนุษย์	๕๓
๓.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์	๕๓
๓.๘ การพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์	๕๗
๓.๙ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม	๕๙
๓.๑๐ พฤติกรรมการรวมหมู่	๖๕
สรุปท้ายบท	๖๗
คำถามท้ายบท	๖๙
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๗๐
บทที่ ๔ สถาบันทางสังคมและการขัดเกลาทางสังคม	๗๑
๔.๑ ความนำ	๗๒
๔.๒ ความหมายและความเป็นมาของสถาบันทางสังคม	๗๒
๔.๓ ลักษณะของสถาบันทางสังคม	๗๕
๔.๔ องค์ประกอบของสถาบันทางสังคม	๗๖
๔.๕ ประเภทของสถาบันทางสังคม	๗๗
๔.๖ ประโยชน์ของสถาบันทางสังคม	๗๘
๔.๗ ความสัมพันธ์ของศาสนากับสถาบันทางสังคม	๗๙
๔.๘ การขัดเกลาทางสังคม	๘๑
๔.๙ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมกับการขัดเกลาทางสังคม	๘๔
สรุปท้ายบท	๘๕
คำถามท้ายบท	๘๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๘๘
บทที่ ๕ กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๘๙
๕.๑ ความนำ	๙๐
๕.๒ กระบวนการ	๙๑

๕.๓	กระบวนการทางสังคม	๙๒
๕.๔	กระบวนการทางวัฒนธรรม	๙๖
๕.๕	ความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับวัฒนธรรม	๙๙
๕.๖	ลักษณะกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๑๐๐
๕.๗	ผลของกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม	๑๐๑
	สรุปท้ายบท	๑๐๒
	คำถามท้ายบท	๑๐๔
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๐๕
บทที่ ๖	ประชาสังคม	๑๐๗
๖.๑	ความนำ	๑๐๘
๖.๒	ความหมายของประชาสังคม	๑๐๘
๖.๓	ลักษณะของประชาสังคม	๑๑๐
๖.๔	องค์ประกอบของประชาสังคม	๑๑๑
๖.๕	สาเหตุการเกิดประชาสังคม	๑๑๔
๖.๖	กระบวนการของประชาสังคม	๑๑๖
๖.๗	คุณธรรมของประชาสังคม	๑๑๗
๖.๘	กรณีศึกษาของกลุ่มประชาสังคม	๑๑๘
	สรุปท้ายบท	๑๒๕
	คำถามท้ายบท	๑๒๖
	เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๒๗
บทที่ ๗	ความเป็นพลเมือง	๑๒๘
๗.๑	ความนำ	๑๒๙
๗.๒	นิยามและความหมายของความเป็นพลเมือง	๑๒๙
๗.๓	ประวัติศาสตร์และประเภทของความเป็นพลเมือง	๑๓๔
๗.๔	แนวคิดความเป็นพลเมือง	๑๓๖
๗.๕	คุณลักษณะของความเป็นพลเมือง	๑๓๘
๗.๖	การพัฒนาความเป็นพลเมืองดี	๑๔๑
๗.๗	หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี	๑๔๔

สรุปท้ายบท	๑๔๖
คำถามท้ายบท	๑๔๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๔๘
บทที่ ๘ การวิเคราะห์ปัญหาสังคมและแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมแบบสันติวิธี	๑๕๐
๘.๑ ความนำ	๑๕๑
๘.๒ ความหมายของปัญหาสังคม	๑๕๑
๘.๓ ลักษณะของปัญหาสังคม	๑๕๒
๘.๔ ที่มาของปัญหาสังคม	๑๕๓
๘.๕ ประเภทของปัญหาสังคม	๑๕๔
๘.๖ สาเหตุของปัญหาสังคม	๑๕๕
๘.๗ การวิเคราะห์สภาพปัญหาสังคมไทยตามแนวพุทธ และสังคมวิทยา	๑๕๖
๘.๘ แนวทางการแก้ไขปัญหาสังคมไทยแบบสันติวิธี	๑๕๙
สรุปท้ายบท	๑๖๘
คำถามท้ายบท	๑๗๐
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๗๑
บทที่ ๙ การสื่อสารทางสังคมในยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๗๓
๙.๑ ความนำ	๑๗๔
๙.๒ สังคมยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๗๔
๙.๓ การดำรงชีวิตของมนุษย์ในยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๗๖
๙.๔ แนวคิดและทฤษฎีการสื่อสารทางสังคม	๑๗๗
๙.๕ การสื่อสารทางสังคมยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๘๓
สรุปท้ายบท	๑๘๘
คำถามท้ายบท	๑๙๐
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๙๑
บทที่ ๑๐ การพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์กับสังคมในยุคความปกติใหม่ (New Normal)	๑๙๒
๑๐.๑ ความนำ	๑๙๓
๑๐.๒ ความหมายของคุณภาพชีวิต	๑๙๔
๑๐.๓ การพัฒนาคุณภาพชีวิต	๑๙๕
๑๐.๔ เทคโนโลยีกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต	๒๐๑
๑๐.๕ การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา	๒๐๔

(๑๐)

๑๐.๖ การสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตมนุษย์กับสังคมตามแนวพระพุทธศาสนา	๒๐๗
สรุปท้ายบท	๒๑๒
คำถามท้ายบท	๒๑๓
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๒๑๔
บรรณานุกรม	๒๑๖
ภาคผนวก : รายละเอียดของรายวิชา	๒๒๑
คณะกรรมการพัฒนาและปรับปรุงเนื้อหาวิชา “มนุษย์กับสังคม”	๒๓๒

บทที่ ๑

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคม

พระมหาสอน ปจฺโจปการี (จำนัล)
อาจารย์จารึก ศิรินุพงศ์
อาจารย์บัวลี มณีแสน

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. บอกความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้
๒. อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับได้
๓. อธิบายพัฒนาการของสังคมมนุษย์ได้
๔. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในเชิงสังคมศาสตร์ได้

ข้อบ่งชี้เนื้อหา

- ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม
- พัฒนาการของสังคมมนุษย์
- ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคมในเชิงสังคมศาสตร์

๑.๑ ความนำ

คำกล่าวที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” แสดงให้เห็นถึงการที่มนุษย์ทั้งหลายในโลกนี้ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและมีการปฏิสัมพันธ์กันโดยไม่สามารถแยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้ มนุษย์เป็นสัตว์เผ่าพันธุ์พิเศษ ความพิเศษที่ว้านี้ ได้แก่ สติปัญญา ซึ่งเปรียบเหมือนอาวุธที่สำคัญของมนุษย์ ดังนั้น คนที่มีอำนาจที่สุดในหมู่มนุษย์ด้วยกันเองจึงไม่จำเป็นต้องเป็นคนแข็งแรงที่สุดก็ได้ ในขณะที่หมู่มสัตว์ ตัวที่มีกำลังแข็งแรงกว่าและมีความดุร้ายกว่า คือสัตว์ตัวมีอำนาจ นี้คือความแตกต่างค่อนข้างชัดเจนระหว่างสังคมสัตว์กับสังคมมนุษย์ สังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ต้องอาศัยระเบียบ กฎ กติกา ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปกฎหมาย จารีตประเพณีหรือวิถีชาวบ้าน ซึ่งมีส่วนทำให้มนุษย์รู้สึกปลอดภัยไม่หวาดกลัว

การศึกษาถึงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมในบทนี้ จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับความหมายความเป็นมา องค์ประกอบและวิวัฒนาการของมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ตลอดจนถึงพัฒนาการของสังคมมนุษย์แต่ละยุคและขอบเขตความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งเพราะจะทำให้ผู้ศึกษาสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

๑.๒ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับมนุษย์กับสังคมตามหลักการทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

๑.๒.๑ ความหมายของมนุษย์

คำว่า “มนุษย์” (Man) แปลว่า “ผู้มีจิตใจสูง” หมายถึง ผู้ที่มีใจสูงด้วยคุณธรรม ในทางพระพุทธศาสนา ได้แสดงไว้ว่า คุณธรรมที่จะทำให้เกิดมาเป็นมนุษย์และเป็นมนุษย์ที่แท้ได้ ก็คือเบญจศีล และเบญจธรรมคือ ได้แก่ ศีล ๕ และ ธรรม ๕ กล่าวคือ การที่จะเกิดเป็นคนได้ ก็เพราะศีลและธรรมนำให้มาเกิด โดยนัยตรงกันข้าม ใครมีเบญจศีลเบญจธรรมไม่ครบก็จะขาดความเป็นมนุษย์ตามลำดับ คือขาดมากข้อก็ยิ่งเหลือความเป็นมนุษย์ลดน้อยลงทุกที ก็เป็นคนไม่ถึงขั้นเป็นมนุษย์ ดังที่ท่านหลวงพ่อบุญทาสกล่าวไว้ว่า^๑

“เป็นมนุษย์เป็นได้เพราะใจสูง เหมือนนกยูงมีดีที่แววขน
หากใจต่ำเป็นได้แค่เพียงคน ย่อมเสียที่ที่ตนได้เกิดมา”

คำว่า “มนุษย์” มาจากศัพท์ภาษาสันสกฤต ๒ ศัพท์ คือ มน กับ อุษย (บาลีมีรูปเป็น อุตส) คำว่า “มน” แปลว่า “ใจ, คิด, รู้” ส่วนคำว่า “อุษย”(อุตส) แปลว่า “สูงกว่า, ดีกว่า” มีรูปวิเคราะห์ตามหลักภาษาบาลีว่า “มนสูต อุตสนุนตย มนสูโส” แปลว่า “ที่ชื่อว่ามนุษย์ เพราะความมีใจสูง”^๒

ทัศนะของนักปราชญ์ทางนิรุกติศาสตร์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “มนุษย์” ไว้ดังนี้^๓

^๑ ฟั่น ดอกบัว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โสภณการพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๓๒.

^๒ สิริภพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การเมือง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ม.ป.ป.), หน้า ๕๘-๕๙.

^๓ มาถนพ นักการเรือน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖),

คัมภีร์อภิปธาน์ปีที่ปิกาสูจิ แสดงไว้ ๒ นัย คือ (๑) มนุษย์ หมายถึง ผู้มีจิตใจสูง และ (๒) มนุษย์ หมายถึง ผู้รู้จักประโยชน์และมีใช้ประโยชน์

คัมภีร์ลัททินติ ธาตุรูปปีที่ปิกา กล่าวไว้ ๓ นัย คือ (๑) มนุษย์ หมายถึง ผู้เป็นเหล่าก่อแห่งมนุษย์ (๒) มนุษย์ หมายถึง ผู้รู้จักประโยชน์ของตน ตามกำลัง และ (๓) มนุษย์ หมายถึง ผู้มีจิตใจสูง

สรุปความได้ว่า “**มนุษย์**” (man) ตามทัศนะพุทธศาสตร์ ดังนี้ (๑) มนุษย์ คือ ผู้ที่มีจิตใจสูง (๒) มนุษย์ คือ ผู้รู้จักเหตุและผล (๓) มนุษย์ คือ ผู้เป็นเหล่าก่อแห่งมนุษย์ (๔) มนุษย์ คือ ผู้สั่งสมความรู้และความคิดแบบไร้ขอบเขตจำกัด และ (๕) มนุษย์ คือ ผู้รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช้ประโยชน์

ในทางสังคมศาสตร์ คำว่า “**มนุษย์**” (Man) โดยเรียกรวมเป็นภาษาทั่วไปว่า “**คน**” หรือ “**สัตว์โลกที่มีชีวิตชนิดหนึ่ง**” โดยมีความแตกต่างจากโลกชนิดอื่นในเรื่องความคิด ความมีสติปัญญา รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง ด้านหลักแห่งเหตุผล ความมีสติสัมปชัญญะ มีจิตสำนึกรับผิดชอบชั่วดี มีความสามารถในการสร้างสรรค์ภาษา และวัฒนธรรมเป็นต้น

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของ “มนุษย์” ไว้หลายนิยามโดยมีคำประสมหรือสมาสกับคำอื่น ๆ ทางสังคมศาสตร์ สังคมวิทยาและ รัฐศาสตร์ เป็นต้น” ดังต่อไปนี้^๑

๑. คำว่า “มนุษย์ธรรม” หมายถึง ธรรมที่มนุษย์พึงมีต่อกัน มีเมตตากรุณา เป็นต้น
๒. คำว่า “มนุษย์โลก” หมายถึง โลกมนุษย์ (เน้นสถานที่, แผ่นดินที่มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่)
๓. คำว่า “มนุษยศาสตร์” หมายถึง วิชาที่ว่าด้วยคุณค่าทางจิตใจและงานของคน มีศิลปะ วรรณคดี ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ ศาสนาและปรัชญา
๔. คำว่า “มนุษยสัมพันธ์” หมายถึง ความสัมพันธ์ในทางสังคมระหว่างมนุษย์ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน
๕. คำว่า “มนุษยนิยม” หมายถึง แนวคิดที่มีความเชื่อมั่นในศักดิ์ศรีและการมีคุณค่าในตนเอง และพัฒนาสติปัญญาความสามารถของตนเอง

อริสโตเติล (Aristotle : ๓๘๔-๓๒๒ ก่อน ค.ศ.) นักปราชญ์ชาวกรีก ได้ใช้แนวคิดทางมนุษยนิยมให้ความหมายของมนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์ไว้ว่า มนุษย์ หมายถึง “คนที่มีร่างกายแข็งแรง มีนิสัยดี และเป็นคนมีเหตุผล” ในทัศนะของอริสโตเติลมองมนุษย์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งของสังคมที่^๒

สรุปว่า “มนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์” หมายถึง สภาพชีวิตของสัตว์โลกที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอาศัยสติปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรอง ตลอดจนมีจิตสำนึกรับผิดชอบชั่วดี

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕, หน้า ๗๙๐.

^๒ ไพบูลย์ มีกุล, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

จากความหมายข้างต้น เราจะเห็นว่ามนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์และแนวสังคมศาสตร์มีความหมายที่สอดคล้องและสัมพันธ์กัน นั่นคือมนุษย์เป็นคนที่มิจิตใจสูง รู้จักเหตุและผล รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่ใช้ประโยชน์ ส่งผลให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมและสามารถพัฒนาตนเองได้โดยอาศัยสติปัญญาในการพิจารณาไตร่ตรอง ตลอดจนมิจิตสำนึกที่รับผิดชอบชั่วดี

๑.๒.๒ วิวัฒนาการความเป็นมาของมนุษย์

ความเป็นมาของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ ในอัครคัมภีร์สูตร พระสุตตันตปิฎกที่ฉนิกาย ปาฏิกวรรค ความว่า พุทธองค์ได้ตรัสถึงความเป็นมาของมนุษย์ในยุคกำเนิดโลกไว้ ดังมีใจความว่า “ดูกรวาสฏฐะและภราทวาชะ มีสมัยเมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ เหล่าสัตว์ย่อมเกิดในชั้นอภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีช้ำนจากกายตนเอง ลัญจรูปไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้น ลี้กาลยิตยาวช้านาน วาสฏฐะและภราทวาชะ มีสมัยบางครั้งบางคราวโดยระยะกาลยิตยาวนาน ที่โลกนั้นจะกลับเจริญ เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่ เหล่าสัตว์พากันจตุจากอภัสสรพรหมลงมาอาศัยอยู่ในโลกนี้...”^๖

การกำเนิดขึ้นของจักรวาล โลก และสรรพสิ่งทั้งหลาย เริ่มจากแต่เดิมนั้นก่อนที่สรรพสิ่งจะเกิดขึ้นในโลก ในท้องฟ้าจักรวาลไม่มีสิ่งใด ๆ เลย มีเพียงอากาศที่เว้งว่างเปล่า ด้วยเหตุที่ความว่างเปล่านี เกิดจากการที่จักรวาลเสื่อมและถูกทำลายไปด้วยน้ำ ไฟ และลม ดังนั้น เมื่อจักรวาลและโลกกำเนิดขึ้นและถูกทำลายมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน และจะเป็นอย่างนี้อีกไม่มีที่สิ้นสุด โดยที่ไม่สามารถระบุได้ว่า จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของการเริ่มต้นและสิ้นสุดคือเมื่อใด

หลังจากที่จักรวาลว่างเปล่าปราศจากสิ่งใด ๆ เป็นเวลายาวนาน ต่อมา...มีฝนตกลงมาในท้องจักรวาลที่มีเพียงอากาศ น้ำฝนที่ตกลงมาในระยะแรกเป็นฝนที่มีขนาดเล็กมาก จากนั้นจึงมีขนาดใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งขนาดเท่ากับลำของต้นตาล เนื่องจากฝนที่ตกลงมาอย่างต่อเนื่อง ปริมาณน้ำฝนจึงเพิ่มระดับสูงขึ้น จนกระทั่งน้ำท่วมเต็มทั่วท้องจักรวาล^๗

การที่ฝนทรงตัวอยู่ได้ เพราะมีลมมารองรับไว้เหมือนภาชนะ จึงทำให้น้ำไม่รั่วไหล กระจัดกระจาย แต่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน ด้วยคุณสมบัติของลมทำให้น้ำค่อยๆ ยุบจากเบื้องบนลงระดับต่ำลงเรื่อย ๆ เมื่อระดับน้ำลดลง ทำให้ที่ตั้งของภพต่างๆ ปรากฏขึ้น เริ่มตั้งแต่พรหมชั้นต่างๆ เรื่อยลงมาจากชั้นบนสู่ชั้นล่าง จนถึงสวรรค์ชั้นที่ ๑

เมื่อระดับน้ำลดลงมาถึงระดับพื้นดิน เริ่มอ้อมตัวไม่ลดลงอีก เมื่อน้ำนิ่งจึงเกิดการรวมตัวกันเป็นตะกอนลอยอยู่เหนือผิวน้ำ ซึ่งตะกอนนี้เกิดจากการรวมตัวของธาตุหยาบ ตะกอนที่รวมตัวกันและลอยขึ้นอยู่เหนือน้ำนี้ คล้ายกับการลอยของใบบัวที่อยู่เหนือน้ำ คือลอยอยู่ได้โดยไม่จม มีสีเหลือง รสหวาน และมีกลิ่นหอม เรียกว่า “**จวันดิน**”

^๖ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๕๖/๗๖.

^๗ กองวิชาการ, มหาวิทยาลัยธรรมกาย แคลิฟอร์เนีย, **จักรวาลวิทยา**, (ปทุมธานี : ม.ป.พ, ๒๕๔๘), หน้า ๘๙-๙๐.

หลังจากแผ่นดินเกิดขึ้นแล้ว ก็มีต้นไม้เกิดขึ้น ต้นไม้ที่เกิดขึ้นชนิดแรกคือ ดอกบัว เป็นบัวที่มีลักษณะเป็นไม้ยืนต้น ซึ่งต่างจากบัวในปัจจุบันที่เป็นไม้ล้มลุกและขึ้นเฉพาะในน้ำ บัวนี้จะเกิดขึ้นทุกครั้งที่โลกกำเนิดขึ้น หลังจากถูกทำลาย การเกิดขึ้นของดอกบัวนี้ จะเป็นสิ่งที่บอกว่า จะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาบังเกิด

มนุษย์ในยุคแรกกำเนิดโลก คือพวกอุบัติเทพ หรือโอปปาติกะเทวดา เป็นพรหมที่หมดบุญหรือสิ้นอายุ จากสวรรค์ชั้นอภิสสรพรหม การเกิดมาเป็นมนุษย์ในยุคแรกนี้ เป็นการเกิดเอง โดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ เกิดแล้วก็โตเต็มวัยทันที มนุษย์ที่มาจากชั้นอภิสสรพรหมจะมีรูปร่างและลักษณะเหมือนขณะที่ยังเป็นพรหม ซึ่งปรารถนาอะไรก็ได้ตั้งใจปรารถนา สามารถเนรมิตเพียงคิดเอา มีความอิมอกอิมใจเป็นอาหาร มีแสงสว่างในตัวเอง คือมีรัศมีแสงสว่างแผ่พุ่งออกจากกาย เทาะเทินเดินอากาศได้ และอยู่อาศัยในวิมานอันสวยงาม เมื่อมาสู่โลกนี้ซึ่งขณะนั้นเต็มไปด้วยน้ำ มีแต่ความมืดมิดไม่มีแสงสว่างจากดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ ไม่มีกลางวันและกลางคืน และยังไม่มีการหญิงและเพศชาย

อภิสสรพรหมเหล่านั้นเห็นดินที่มีสีอันสวยงาม มีกลิ่นหอม เห็นแล้วก็อยากจะหยิบขึ้นมาชิม จึงหยิบใส่ปากเพื่อลิ้มรส เพียงแค่จ้วงดินสัมผัสสลายสิ้น รสดินก็เผ็ดขามไปทั่วร่างกาย พวกมันตั้งใจในรสชาตินั้น ต่อมาก็เกิดผิวดินและแผ่นดินตามลำดับ พร้อมด้วยสี กลิ่นหอมและมีรสอร่อย ก็ยิ่งพากันกินและตั้งใจในรสมากขึ้น จนร่างกายหยาบกระด้างมากขึ้น ต่อมาก็เกิดเถาไม้ ก็พากันกินเถาไม้ พอเถาไม้หมดไปก็เกิดข้าวสาลี ไม่มีเปลือก เป็นเมล็ดข้าวสาลีมีกลิ่นหอม ก็พากันกินเป็นอาหารอย่างอร่อย จนร่างกายหยาบแข็งกระด้าง ปรากฏเป็นเพศชายและเพศหญิงขึ้น ด้วยเหตุที่มนุษย์มีเพศต่างกันเป็นเพศหญิงและเพศชาย ทำให้มนุษย์เฟื่องเลี้ยงกันและกัน ก็เกิดความกำหนดเสนาหา มีความสนใจในเพศตรงกันข้ามพากันจับคู่ผสมสู่เสพเมถุนธรรมต่อกัน เนื่องจากการเสพเมถุนธรรมนี้เป็นสิ่งแปลกใหม่ ทำให้มนุษย์ส่วนมากเห็นการที่หญิงชายเสพเมถุนกันเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ จึงพากันห้ามปราม จับแยก รวมทั้งติเตียนด่าว่า จนกระทั่งพากันขับไล่ด้วยคำว่า “สัตว์ทั้งหลายเห็นสัตว์เหล่าอื่นกำลังเสพเมถุนกัน ก็ไปรยฝูงลงบ้าง ไปรยขี้เถาลงบ้าง ไปรยไค้มยลงบ้าง ด้วยการกล่าวว่า **“คนถ้อย เจ้าจิงฉิบหาย คนถ้อย เจ้าจิงฉิบหาย”**” พวกมนุษย์จึงพากันแยกออกไปสร้างบ้านเรือนเพื่อปกปิดการมีเพศสัมพันธ์ ทำให้เกิดสังคมขึ้นมา

ต่อมา เมื่อประชากรมนุษย์เพิ่มมากขึ้น จึงมีการสร้างบ้านเรือนของใครของมัน มีการปักปันเขตแดนเป็นของตนเอง กลายเป็นเขตหวงห้ามสำหรับคนอื่น จึงทำให้เกิดการล่วงล้ำละเมิดเขตแดนของกันและกัน นำมาซึ่งการทะเลาะวิวาทบาดหมางกัน สร้างความวุ่นวายเกิดขึ้นไปทั่วสังคม

เมื่อเกิดความเดือดร้อนขึ้นเรื่อยๆ ทั้งในเรื่องส่วนตัว ครอบครัว สังคม และเศรษฐกิจ ก็พากันปริวิตกจัดประชุมเสวนาว่า ควรสรรหาใครสักคนให้มาใช้อำนาจและหน้าที่ตัดสินชี้ขาดระงับกรณีพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม เมื่อประชุมลงประชามติกันแล้วก็กำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่จะเป็นหัวหน้า โดยกำหนดคุณสมบัติไว้

^๕ ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๙๒.

๔ ประการ คือ^๙ (๑) ต้องเป็นคนที่มรูปร่างสวยงามยิ่งกว่าใคร (อภีรูปตโร) (๒) ต้องเป็นคนที่น่าดูน่ามองยิ่งกว่าใคร (ทัสสนียตโร) (๓) ต้องเป็นคนที่น่าเลื่อมใสศรัทธายิ่งกว่าใคร (ปาสาทิกตโร) (๔) ต้องเป็นคนที่มีความสามารถมากกว่าใคร (มเหล็กชตโร) ดังนั้น บุคคลซึ่งประกอบด้วยลักษณะทั้ง ๔ ประการนี้ จะได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ปกครองดูแลในฐานะเจ้าของแผ่นดินจึงเกิดมีคำว่า “ชาติติยะ” ขึ้น โดยประชาชนยินดีแบ่งผลประโยชน์แก่ผู้ปกครองนั้นเนื่องจากผู้ปกครองดูแลความสงบสุขภายในสังคม

สำหรับวิวัฒนาการของมนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์ ในการศึกษาเกี่ยวกับการกำเนิดและวิวัฒนาการของมนุษย์ตามแนวสังคมศาสตร์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ช่วยในการศึกษาค้นหารากเหง้าของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และในวิธีการเหล่านั้นต้องอ้างอิงถึง **ทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ล ดาร์วิน (Charles Darwin)** นักชีววิทยาชาวอังกฤษรวมอยู่ด้วย กล่าวคือ ในหนังสือชื่อ “The Descent of Man” (ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.๑๘๗๑) ดาร์วินแสดงทัศนะไว้ว่า สิ่งมีชีวิตที่สามารถรอดมาได้จนสร้างสังคมมนุษย์ได้เพราะเกิดจากกฎของ “การคัดเลือกโดยธรรมชาติ” ชาร์ล ดาร์วิน ได้ให้ความหมายของคำว่า “การคัดเลือกโดยธรรมชาติ” หมายถึง กระบวนการอย่างหนึ่งที่สิ่งมีชีวิตทั้งหลายเก็บรักษาหรือคงไว้ซึ่งลักษณะบางอย่างที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งลักษณะบางอย่างที่คงไว้นั้นมีประโยชน์ต่อสิ่งมีชีวิตนั้น ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งมีชีวิตพวกเดียวกัน ดังนั้น การที่มนุษย์สามารถอยู่รอดได้มาจนถึงปัจจุบันนี้ ก็เพราะธรรมชาติได้คัดเลือกแล้วว่า เป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่งที่เหมาะสมที่จะอยู่รอด ทั้งนี้ เพราะมนุษย์ได้ปรับเปลี่ยนลักษณะบางอย่างเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา โดยที่สิ่งมีชีวิตทุกชีวิตต้องรู้จักปรับเปลี่ยนตนเองให้เข้ากับสภาพการณ์นั้นได้เป็นอย่างดีจึงจะสามารถอยู่รอดได้ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับความแข็งแรงหรือความฉลาดอย่างไรก็ตามหนึ่งก็หาไม่ ดังที่ชาร์ล ดาร์วิน ได้กล่าวเป็นอมตพจน์เป็นภาษาอังกฤษไว้ว่า “It is not the strongest of the species that survive, nor the most intelligent, the one most responsive to change.”

ไม่มีนักวิทยาศาสตร์คนใดสามารถยืนยันได้ว่า มนุษย์เรานั้นมีกำเนิดมาจากไหน มีความเป็นมาอย่างไรถึงแม้ว่านักวิทยาศาสตร์ได้ขุดพบโครงกระดูกในทวีปแอฟริกาซึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นโครงกระดูกของมนุษย์ยุคแรก ๆ อาจมีชีวิตอยู่อย่างน้อยที่สุดประมาณ ๑๓๐,๐๐๐ ปีมาแล้ว แต่สิ่งมีชีวิตที่ใกล้เคียงกับมนุษย์ที่แท้จริงในปัจจุบันมากที่สุดน่าจะอยู่ในช่วง ๔๐,๐๐๐ - ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ซึ่งถือกันว่าเป็นช่วงแรกสุดของประวัติศาสตร์ของมนุษย์ซึ่งแสดงถึงวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่การใช้ชีวิตอยู่ในถ้ำ มาเป็นชุมชนเกษตร ชุมชนเมือง จนกระทั่งสามารถสร้างสรรค์อารยธรรมในยุคแรกๆ ขึ้นได้ ประมาณ ๔๐,๐๐๐ ปีก่อน คริสตศักราช

มนุษย์เริ่มสร้างที่อยู่อาศัย รู้จักดนตรี และวาดภาพบนผนังถ้ำ เมื่อประมาณ ๘,๐๐๐ ปีก่อน ค.ศ. เริ่มวิวัฒนาการมาสู่ชุมชนเกษตรและแลกเปลี่ยนซื้อขายกันระดับชุมชน ยุคแรกเริ่ม ปรากฏขึ้น เมื่อ ๕,๐๐๐ ปี

^๙ สิริภาพ เหล่าตระกูล, **พุทธศาสตร์การเมือง**, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

และต่อมาจึงเกิดวิวัฒนาการเข้าสู่อารยธรรมที่อียิปต์ และเมโสโปเตเมีย ต่อมาอีกราว ๓,๐๐๐ ปี มนุษย์เริ่มรู้จักกิจกรรมพื้นฐานที่สำคัญ เช่น การก่อสร้าง ทำเครื่องปั้นดินเผา เย็บผ้า และเพาะพันธุ์สัตว์ เป็นต้น ในขณะเดียวกัน นักสังคม-มานุษยวิทยา ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพอเป็นสังเขปไว้ดังนี้

๑. มนุษย์เอป (Apes) เชื่อกันว่ามนุษย์วิวัฒนาการจากสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมในจำพวกไพรเมต (primates) ซึ่งได้วิวัฒนาการออกเป็น ๒ สาย สายแรก ได้แก่ พวกลิงชนิดต่างๆ สายที่สอง ได้แก่ แมนเอป (man-ape) หรือมนุษย์วานรซึ่งคาดว่ามีชีวิตอยู่เมื่อ ๒๕ ล้านปีมาแล้ว (ซากมนุษย์วานรได้ถูกค้นพบเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๓๐ ที่ประเทศเคนยา ทวีปแอฟริกา)

๒. มนุษย์ออสตราโลพิเทคัส (Australopithecus) มีชีวิตอยู่ประมาณ ๓-๕ ล้านปีมาแล้วมีลักษณะสำคัญคือ สามารถยืนตัวตรง มีขนาดสมองประมาณ ๘๕๐ ซีซี มีความสามารถในการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ได้มีการค้นพบซากกะโหลกและสมองเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๒๐ ที่ประเทศแทนซาเนีย ทวีปแอฟริกา

๓. มนุษย์โฮโมฮาบิลิส (Homo habilis) มีชีวิตอยู่ประมาณ ๑-๒ ล้าน ๓ แสนปีมาแล้วเชื่อกันว่า ได้วิวัฒนาการต่อจากออสตราโลพิเทคัส ลักษณะเด่นคือ มีสมองขนาดใหญ่ มีโครงสร้างร่างกายเกือบตรง กระดูกมือคล้ายมนุษย์จึงมีความสามารถใช้เครื่องมือ ได้มีการค้นพบซากเมื่อปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ที่ประเทศแอฟริกา

๔. มนุษย์โฮโมเอเรคตัส (Homo erectus) มีวิวัฒนาการต่อจากโฮโมฮาบิลิส มีชีวิตอยู่ประมาณ ๑ ล้าน- ๕ แสนปีมาแล้ว อาศัยอยู่ทั้งในทวีปเอเชียและยุโรป มีลักษณะเด่นคือ ลำตัวตรง มีขนาดสมองประมาณ ๑,๓๐๐ ซีซี และสามารถทำเครื่องมือต่างๆ มีการค้นพบซากในปี ค.ศ. ๑๘๙๑ บนเกาะชวา ประเทศอินโดนีเซีย จึงเรียกว่า “มนุษย์ชวา” ในขณะที่ค้นพบที่ประเทศจีนจึงเรียกว่า “มนุษย์ปักกิ่ง”

๕. มนุษย์โฮโมเซเปียนส์ (Homo sapiens) มีชีวิตอยู่ประมาณ ๑ แสนปีมาแล้ว วิวัฒนาการของมนุษย์โฮโมเซเปียนส์รุ่นแรกคือ มนุษย์นีแอนเดอร์ทัล (Neanderthals) ได้มีการค้นพบเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๕๖ ที่หุบเขานีแอนเดอร์ทัล ประเทศเยอรมนี มีลักษณะเด่นคือ เดินตัวตรง พุดได้บ้าง สามารถทำเครื่องมือที่ซับซ้อนได้ มีขนาดสมองประมาณ ๑,๔๐๐ ซีซี พัฒนาการของมนุษย์โฮโมเซเปียนส์ที่มีวิวัฒนาการใกล้เคียงกับมนุษย์มากที่สุด คือ มนุษย์โครมาญอง (Cro-magnon man) มีสมองขนาดเท่ามนุษย์ปัจจุบัน รู้จักทำเครื่องประดับ รูปปั้น เครื่องนุ่งห่มที่ปักอาศัยและอาวุธล่าสัตว์ มีความคิดซับซ้อน และมีการใช้คำในภาษามากขึ้น ค้นพบเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๖๔ ที่ประเทศฝรั่งเศส มีชีวิตอยู่ประมาณ ๓ หมื่นปีมาแล้ว

โดยสรุปแล้ว วิวัฒนาการความเป็นมาของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นการแสดงให้เห็นถึงขั้นตอนวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตจากสภาวะหนึ่งไปอีกสภาวะหนึ่ง เช่น เมื่อมีการกล่าวถึงสวรรค์ชั้นอภิสวรรค์พรหม หรือ โอบปาติกเทวดา เป็นต้น ซึ่งอาจจะมองได้ว่าเป็นทัศนะหรือความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ได้ เพราะมีลักษณะเป็นนามธรรม ไม่สามารถทดสอบหรือทดลองด้วยเครื่องมือหรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันได้ แต่ในตอนที่วิวัฒนาการของมนุษย์ตามแนวพุทธศาสตร์นี้ ก็สามารถแสดงให้เห็นถึงกระบวนการของวิวัฒนาการ

ของมนุษย์ว่า มีความสัมพันธ์กับการกำเนิดของสังคมในปัจจุบันได้อย่างไร ซึ่งสัมพันธ์กับแนวสังคมศาสตร์ที่กล่าวไว้ว่า มนุษย์เรานั้นมีวิวัฒนาการแบบค่อยเป็นค่อยไปทั้งด้านกายภาพและชีวภาพ โดยผ่านการปรับตัวและพัฒนาเพื่อให้เข้ากับสภาพการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาจนสามารถอยู่รอดมาได้ถึงปัจจุบันนี้

๑.๒.๓ องค์ประกอบของมนุษย์

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงองค์ประกอบของมนุษย์ ได้แก่ **ขันธ์ ๕** (Five Aggregates) ดังนี้^{๑๐}

๑. รูปขันธ์ (Corporeality) ได้แก่ ส่วนที่เป็นอวัยวะหรือร่างกาย พฤติกรรมที่สามารถสังเกตเห็นได้ และสัมผัสได้

๒. เวทนาขันธ์ (feeling) ได้แก่ ความรู้สึกหรืออารมณ์สัมผัส (Sensation) ซึ่งเรียกว่า ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์ เช่น สุข-ทุกข์, ดีใจ-เสียใจ, หรือเฉยๆ เป็นต้น

๓. สัญญาขันธ์ (Perception) ได้แก่ หน่วยความจำหรือส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย ซึ่งได้แก่ ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ต่างๆ เช่น ขาว แดง ดำ เหลืองและน้ำเงิน เป็นต้น

๔. สังขารขันธ์ (Mental Formations) ได้แก่ ประจักษ์ใจให้มีคุณสมบัติต่างๆ เช่น ให้เป็นกุศล (ดี) ให้เป็นอกุศล (ชั่ว) และให้เป็นอพยาगत (ไม่ดี-ไม่ชั่ว)

๕. วิญญาณขันธ์ (Consciousness) ได้แก่ หน่วยรับรู้ทางอายตนะทั้ง ๖ ประการคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเรียกว่า วิญญาณ ๖

ขันธ์ ๕ นี้ ในทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวสรุปไว้ว่า มนุษย์ประกอบด้วยรูปและนาม กล่าวคือ ในส่วนที่เป็นรูปขันธ์จัดเป็นรูป ส่วนที่เหลือคือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ จัดเป็นนาม

๑.๒.๔ ชีวิตมนุษย์

คำว่า “ชีวิต” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายไว้ว่า “ชีวิต คือ ความเป็นอยู่” ตรงกันข้ามกับความตาย หมายถึงว่า ผู้ที่มีชีวิต คือผู้ที่ยังเป็นอยู่ ถ้าหากว่า ไม่เป็นอยู่ (ตาย) ก็ไม่เรียกว่า “ชีวิต” หลวงวิจิตรวาทการ ได้กล่าวไว้ว่า “ชีวิตคือ การต่อสู้, ศัตรูคือยากำลัง, อุปสรรค คือทางแห่งความสำเร็จ” ความหมาย ทุกชีวิตต้องดิ้นรน ต้องต่อสู้ ต้องทำงาน ต้องขยัน ดังคำว่า “...ชีวิตไม่สิ้น ก็ต้องดิ้นต่อไป ชีวิตไม่สิ้น มันก็สิ้นใจ...” มนุษย์ทุกคนที่ยังไม่สิ้นใจ ก็ต้องต่อสู้ตลอดเวลา นับตั้งแต่วันที่เกิดมาเป็นทารกจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต^{๑๑}

วิลเลียม เชกสเปียร์ (William Shakespear) กวีเอกชาวอังกฤษ ได้กล่าวไว้ว่า “Life is but a walking shadow” ซึ่งแปลว่า “ชีวิตเป็นเพียงเงาที่เดินได้เท่านั้น” แสดงให้เห็นว่า เชกสเปียร์ ได้มองชีวิตว่าเป็นสิ่งที่ไม่จริงจังยั่งยืน ไม่เป็นของจริง ไม่เป็นแก่นสารเหมือนเงาที่ไม่ใช่ของจริง

^{๑๐} พระธรรมปิฎก(ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^{๑๑} ถูณ โทซัน, อังนั พระมหาสนอง ปจโจปการี, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

ชีวิตในแง่ความไม่เป็นแก่นสารนี้ ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๓ อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต พระพุทธเจ้า ได้ตรัสเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์เสมือนกับสิ่งต่างๆ จำนวน ๗ สิ่งดังนี้^{๑๒}

๑. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนหยาดน้ำค้าง หมายความว่า ชรามดาว่าหยาดน้ำค้างที่โบกหญ้า เมื่อพระอาทิตย์อุทัยขึ้น ถูกต้องแสงแดดบ้าง ไอร้อนบ้าง ก็ปล้นเหือดหายไป ตั้งอยู่ได้ไม่นาน ฉนใด, ชีวิตมนุษย์ก็ฉนนั้น เมื่อมีเกิดแล้ว ก็มีชรา พยาธิ มรณะ คอยรุมเผา ให้เป็นอยู่ได้ไม่นาน ไม่วันไรก็ปล้นดับสูญไป

๒. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนต่อม่น้ำ หมายความว่า ชรามดาว่าต่อม่น้ำ เมื่อตั้งขึ้น เพราะฝนเมล็ดโตตกกระทบพื้นอย่างแรง ย่อมปล้นจะแตก ไม่อาจตั้งอยู่ได้นาน ฉนใด, ชีวิตมนุษย์ก็ฉนนั้น เกิดขึ้นเพราะการประชุมแห่งเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยสลายจากกัน ก็ปล้นที่จะดับ

๓. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนรอยไม้ที่ขีดลงไปในน้ำ หมายความว่า ชรามดาว่าน้ำเป็นของไม่แยกออกจากกัน เมื่อคนเอาไม้ขีดให้แยกออกจากกัน พอไม้มีไม้คั้น น้ำก็กลับเลื่อนไหลเข้าหากันอีก รอยจะปรากฏในชั่วเวลาไม่กี่ก้านขีดลง ฉนใด, ชีวิตมนุษย์ก็ฉนนั้น ที่ยังไม่เป็นไปเพราะปัจจัยเอื้อหนุน

๔. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนลำธารน้ำที่ไหลจากภูเขา หมายความว่า ชรามดาว่ากระแสน้ำในลำธาร ย่อมไหลไปไกล มีกำลังเชี่ยว พัดพาเอาสิ่งทีอาจนำไปได้ โดยไม่มีหยุด มีแต่จะไหลไปอย่างเดียว ฉนใด, วันคืนล่วงไปๆ ก็นำเอาชีวิตตามไปด้วย ไม่มีหยุดพัก มีแต่จะรูล้ำไปส่วนเดียว ฉนนั้น

๕. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนก้อนเซพิะ หมายความว่า บุคคลย่อมถ่มเซพิะ(น้ำลาย) ทีปลายลิ้นได้โดยง่าย ฉนใด, ชีวิตมนุษย์นี้ ก็ย่อมจะเป็นของดับได้โดยง่าย ฉนนั้น

๖. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือนขึ้นเนื้ออบไฟ หมายความว่า ขึ้นเนื้อทีบุคคลเอาใส่ลงในกระทะเหล็ก อันร้อนตลอดวันยังค่ำ ย่อมจะพล้นไหม้ ไม่ตั้งอยู่นาน ฉนใด, ชีวิตมนุษย์นี้ ก็ต้องถูกเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์เผาผลาญให้เทียมเกรียม ไม่สามารถทีจะอยู่ได้นาน ฉนนั้น

๗. ชีวิตมนุษย์เปรียบเหมือน...โคทีเขาจะฆ่า หมายความว่า โคทีจะถูกฆ่าจะต้องถูกนำไปสู่ทีจะฆ่า ก้าวเท้าเดินไปเท่าไร ความตายก็ใกล้เข้ามาทุกที ฉนนั้นฉนใด, ชีวิตมนุษย์นี้ วันคืนล่วงไปเท่าไร ก็ใกล้ความตายเข้าไปทุกที ฉนนั้น

จึงกล่าวได้ว่า ชีวิต คือการเรียนรู้ หมายถึง การเรียนรู้ตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมทั่วไป เพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตไม่ให้เราดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความประมาท

๑.๒.๕ ประเภทของมนุษย์

ตามแนวพุทธศาสตร์ ได้จัดแบ่งมนุษย์อีกแบบหนึ่ง ซึ่งดำรงชีพอยู่ในโลกปัจจุบันแต่มีความเป็นอยู่ทีแตกต่างกันตามลักษณะการกระทำ (กรรมดีหรือชั่ว) ของแต่ละคน โดยสามารถสรุปมนุษย์ออกเป็น ๔ ประเภทตามวิมานวัตถุวรรคต คือ^{๑๓}

^{๑๒} อัง.สตุตต. (ไทย) ๒๓/๑๒๔/๓๔๕.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน พุ.วิ.อ.(บาลี) ๑/-/๒๒-๒๓.

๑. มนุษย์นรก หมายถึง มนุษย์ที่มีนิสัยชั่วช้าบาปหนา โหดร้าย ล้นदानดิบ ชอบสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นอย่างมาก ประพฤติทุจริตมีจลาจลผิดมนุษย์ธรรมดา ซำลั้ว ลักขโมย ปล้นจี้ทรัพย์ของผู้อื่น เป็นปกติ ทำตัวเป็นอันธพาลข่มเหงรังแกผู้อื่น ประหนึ่งว่า ผุดขึ้นมาจากนรกที่มีความโหดร้ายทารุณ มนุษย์พวกนี้ไม่ชอบอยู่ในบ้านอย่างคนทั่วไป แต่กลับชอบอยู่ในคุกตะราง ถูกจองจำ หมดอิสรภาพ ต้องทนทุกข์ทรมานแสนสาหัส

๒. มนุษย์เปรต หมายถึง มนุษย์ที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก เที้ยวแสดงหาอาหารฝำฝำห่มเท่านั้น กว่าจะได้ก็ยากลำบาก แม้จะมีความเพียรขยันหาทรัพย์อย่างไร ก็ไม่พอใช้พอกินสักที มีแต่ความมอดอยากเข้าครอบงำ มากไปด้วยความทุกข์ เขาว่าตรงไหนดี หากินสะดวก ก็ไปที่นั่น พอไปถึงที่ตรงนั้นกลับไม่เจริญดังที่เขาพูดถึง คนมักเรียกคนประเภทนี้ว่า “คนกาลกิณี” เหมือนผุดมาจากภูมิเปรตที่มีแต่ความมอดทอนอยากแร้นแค้น

๓. มนุษย์เตี้ยรัจฉาน หมายถึง มนุษย์บางจำพวกที่มักอาศัยอยู่กับผู้อื่น เหมือนแมว ม้า หมู เป็ด ไก่สุดแล้วแต่เจ้านายจะใช้ให้ทำอะไร ก็อุตสาหะทำการงานที่ลำบากไม่สะดวก สบาย หลังจากทำงานเสร็จแล้วเจ้านายจะให้อะไรที่ถูกต้องใจหรือไม่ถูกต้องใจ ก็ต้องรับเอาใจ ถ้าเป็นอาหารก็ไม่มีสิทธิ์เลือก ต้องกินอาหารเหลือเดนบังอาหารหยาบบัง ถึงคราวเจ้านายดูดำ ว่าก็ต้องเกิดความสะดุ้งหวาดกลัว หากความสะดวกสบายไม่ได้ เพราะเป็นคนมีกรรม ไม่มีความคิดที่จะเลี้ยงชีพของตนโดยความอิสระ ต้องทุกข์ทนต่อความเป็นทาสอย่างแสนสาหัส คนที่มีลักษณะนี้ เพราะการกระทำในอดีตมีความหลงผิด พ่อแม่ ครูอาจารย์ มีพระคุณมากล้น แต่มองไม่เห็นพระคุณท่าน ไม่เชื่อฟังคำสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ ซ้ำยังเถียงคำไม่ตกปาก ไม่ให้ความเคารพอีกด้วย

๔. มนุษย์เทวดา หมายถึง มนุษย์ที่รู้จักสิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดเป็นโทษ รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักว่าสิ่งไหนดี สิ่งไหนชั่ว แล้วละเว้นสิ่งที่เป็นบาปอกุศล ตั้งใจประพฤติตนอยู่ในความดี มีศีล ๕ เป็นปกติมิได้ขาด มีความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป ไม่กล้าทำชั่ว ใช้ชีวิตของตนเองได้อย่างมีอิสระ ไม่อยู่ไปวัน ๆ เป็นมนุษย์ผู้ใจสูง บำเพ็ญบุญกุศลอยู่เป็นประจำ ทำทั้งทาน ศีล และเจริญภาวนา ทั้งทำตัวเองและชักชวนผู้อื่น มนุษย์ประเภทนี้เป็นประดุจเทพบุตร เทพธิดาที่จุติลงมาบังโลกมนุษย์

เพราะเหตุนี้ ในทางพุทธศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ผลจากการกระทำของมนุษย์นั่นเองที่เป็นเครื่องจำแนกมนุษย์ให้แบ่งเป็นประเภทตามลักษณะดังกล่าวมานี้ เพราะในทางพระพุทธศาสนามีความเชื่อกันว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต

๑.๒.๖ ลักษณะสำคัญของมนุษย์

ลักษณะของมนุษย์มีผลต่อพฤติกรรมความอยู่รอดและความเจริญ มนุษย์ได้เปรียบกว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะตัวตั้งตรง สมองที่มีขนาดใหญ่กว่าสัตว์ประเภทอื่น ๆ เมื่อเทียบกับขนาดของร่างกาย และรู้จักใช้แนวความคิดสร้างภาพหรือสัญลักษณ์ อันเป็นพื้นฐานให้มีการสร้างสรรค์และถ่ายทอด

วัฒนธรรม มนุษย์มีลักษณะหลายอย่างเหมือน ๆ กับสัตว์ประเภทอื่น ๆ แต่บางลักษณะก็เป็นลักษณะเฉพาะที่ผิดไปจากสัตว์อื่น ๆ และเป็นลักษณะที่ได้เปรียบ ลักษณะสำคัญของมนุษย์ปัจจุบันมีดังนี้^{๑๔}

๑. ยืนตัวตรง และเคลื่อนไหวได้ด้วย ๒ ขา
๒. ช่วงขายาวกว่าแขน
๓. หัวแม่มือ หัวแม่เท้าสั้น โดยหัวแม่มือพับงอเข้ามา อุ้งมือและนิ้วทั้ง ๔ งอได้ มนุษย์จึงสามารถใช้มือจับ ดึง ฉีก ขว้าง ทบ แทะ ฯลฯ และสามารถสร้างเครื่องมือได้ตามต้องการ
๔. กระดูกสันหลังตั้งตรง แต่มีลักษณะโค้งเป็นตัว S
๕. ร่างกายไม่ค่อยมีขน
๖. กระดูกคอ ต่อจากใต้ฐานหัวกะโหลก
๗. สมองมีขนาดโตเมื่อเทียบกับขนาดของร่างกายและทรงคุณภาพยิ่ง
๘. หน้าสั้นและแบน หน้าผากค่อนข้างตั้งตรง
๙. ขากรรไกรสั้น และแนวฟันตามเพดานปากโค้งเกือบเป็นรูปครึ่งวงกลม
๑๐. เขี้ยวไม่โตกว่าฟันหน้ากราม
๑๑. ฟันหน้ากรามซี่ที่หนึ่งและซี่ที่สองไม่ต่างกันมาก
๑๒. มีระบบสืบพันธุ์ไม่จำกัดขอบเขต สามารถสืบพันธุ์ในเวลาใดๆ ก็ได้
๑๓. มนุษย์เป็นสัตว์ที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยมนุษย์ด้วยกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัยทารก
๑๔. มนุษย์เป็นสัตว์กินทั้งพืชและสัตว์มากที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย
๑๕. ช่วงหลังจากที่มนุษย์เจริญวัยเต็มที่นั้นนานมาก เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์อื่นๆ

จากลักษณะที่สำคัญของมนุษย์มีผลต่อพฤติกรรมความอยู่รอดและความเจริญ ส่งผลต่อการส่งเสริมศักยภาพของมนุษย์ทำให้มนุษย์มีศักยภาพ ลักษณะที่เป็นลักษณะเฉพาะที่ผิดไปจากสัตว์อื่น ๆ และเป็นลักษณะที่ได้เปรียบดังนี้

๑. การรู้จักใช้เหตุผลในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบันได้
๒. สามารถกำหนดบรรทัดฐานในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข
๓. มีวัฒนธรรมอันแสดงถึงความเชื่อและพฤติกรรมของวิถีชีวิต
๔. ความสนใจที่จะอยากรู้อะไรสิ่งใหม่ๆ สำหรับการดำเนินชีวิต
๕. ความสามารถในการเลียนแบบ
๖. ความพยายามที่จะดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองประสบความสำเร็จได้
๗. ความทรงจำ มนุษย์สามารถที่จะจำเรื่องราวในอดีตได้และเป็นประสบการณ์ในการแก้ปัญหาสำหรับใช้เป็นแนวทางในอนาคต

^{๑๔} ณรงค์ เสียงประชา, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒-๑๓.

๘. ความสามารถในการสร้างมโนภาพ
๙. การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้นานาชนิด เพื่ออำนวยความสะดวกในการดำรงชีพ
๑๐. รู้จักใช้ภาษาในการสื่อความหมาย ทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน และการสร้างสัญลักษณ์แทนคำพูด

๑.๓ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม

๑.๓.๑ ความเป็นมาของมนุษย์กับสังคม

มนุษย์มีความผูกพันกับสังคมอย่างใกล้ชิดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่อริสโตเติลนักปรัชญาเมธีชาวกรีกโบราณได้กล่าวว่า “**มนุษย์เป็นสัตว์สังคม**” (Man is a Social Animal) คำว่า “**สังคม**” (Society) คำในภาษาบาลี แยกออกเป็น ๒ คำ คือ “**สัง**” กับ “**คม**” สัง แปลว่า “ด้วยกัน, ร่วมกัน” ส่วนคำว่า “คม” แปลว่า “ไป, ดำเนินไป” เมื่อนำคำสองคำมารวมกันจึงมี รูปเป็น “สังคม” แปลว่า “ไปด้วยกัน, ไปพร้อมกัน”^{๘๔} พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๘๕} กล่าวว่า สังคม คือ คนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ในขณะที สุพิศวง ธรรมพันธ^{๘๖} กล่าวว่า สังคม คือ ผู้คนทุกเพศทุกวัยที่อยู่รวมกันเป็นหมู่พวก ภายในช่วงเวลาและอาณาบริเวณที่แน่นอนจนได้สร้างแบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งเอื้อประโยชน์ เกิดความเรียบร้อยและความผาสุกของการดำรงชีวิตร่วมกัน หรือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมเดียวกัน เช่นเดียวกับ สุดา ภิรมย์แก้ว^{๘๗} กล่าวว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนมากกว่าสองคนขึ้นไปมาอยู่รวมกันเป็นระยะเวลาในขอบเขต สมาชิกประกอบด้วยคนทุกเพศ ทุกวัย ซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยมีวัฒนธรรมหรือระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตเป็นของตนเองและที่สำคัญที่สุด คือ สามารถเลี้ยงตัวเองได้ ตามที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า “**สังคม**” เกิดจาก กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกัน โดยยอมรับแบบแผนและกฎเกณฑ์ของกลุ่มร่วมกันในการดำเนินชีวิต มีองค์ประกอบและหน้าที่หลายประการที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของนักปราชญ์หลายท่านที่ได้ให้ทัศนะต่อความเป็นมาของมนุษย์ว่ามีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันตั้งแต่ในอดีต ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวก่อให้เกิดสังคมขึ้นดังนี้

ในหนังสือชื่อว่า “The Republic” เพลโต (Plato) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า เพลโตนั้นมีความเชื่อว่ามนุษย์จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมเพราะมนุษย์ไม่สามารถจะประกอบความดีได้โดยแยกตัวออกไปอยู่อย่าง

^{๘๔} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๙.

^{๘๕} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๓๗๑.

^{๘๖} สุพิศวง ธรรมพันธ อังใน สนธยา พลตรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทไอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐๒.

^{๘๗} สุดา ภิรมย์แก้ว, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๖๗.

โดดเดี่ยว (Isolation) ในขณะที่อริสโตเติล(Aristotle) ซึ่งเป็นศิษย์ของเพลโตได้กล่าวถึงมนุษย์ในฐานะที่เป็น สัตว์การเมือง (Political animal) เท่านั้น^{๑๙}

นักปราชญ์ชาวกรีก ๔๐๙ ก่อนคริสต์ศักราช โดยใช้วิธีการศึกษาแบบสังเกตการณ์และสนทนา แล้วเก็บรวบรวมข้อมูล ต่อมาในยุคกลาง คือประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๕-๑๕ ซึ่งเป็นยุคที่คริสต์ศาสนารุ่งเรือง และมีอิทธิพลสูงสุดในอาณาจักรโรมัน การศึกษาเรื่องราวของมนุษย์และสังคมจึงถูกห้ามโดยสิ้นเชิง^{๒๐}

นักปราชญ์หลายท่าน ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับมูลเหตุที่มนุษย์ได้เข้ามาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีดังนี้^{๒๑}

Thomas Hobbes ชาวอังกฤษ เกิดในปี ค.ศ. ๑๕๘๘ เขามีความเชื่อว่า ก่อนที่มนุษย์จะเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น มนุษย์มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติซึ่งเป็นสภาพที่ปราศจากสังคม รูปแบบการปกครองหรือรัฐบาล ไม่มีกฎหมาย และไม่มีคุณธรรม เขามีความเห็นที่ “มนุษย์ตามธรรมชาติแล้ว มีความต้องการและมีเหตุผล” (Desire and reason) แต่ “มนุษย์มีความต้องการมากกว่าเหตุผล” ดังนั้น การใช้พลังกำลังจึงเป็นเครื่องมืออันเดียวที่จะควบคุมสิทธิของมนุษย์ตามธรรมชาติ มนุษย์ตามสภาพธรรมชาติ จึงมีแต่ความโหดร้ายทารุณเห็นแก่ตัว เอาเปรียบผู้อื่น และเพื่อขจัดความชั่วร้ายดังกล่าว มนุษย์จึงสัญญาที่จะเข้ามาอยู่ร่วมกันในสังคม โดยละทิ้งสภาพธรรมชาติที่เลวร้ายเหล่านั้นเสีย

John Locke ชาวอังกฤษ เกิดในปี ค.ศ. ๑๖๓๒ เขามีความเชื่อว่า “แต่เดิมมนุษย์มีชีวิตอยู่ตามสภาพธรรมชาติที่ปราศจากสังคม แต่มีความเห็นว่า สภาพธรรมชาติของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยสันติภาพ เมตตาธรรม การอุปการะเอื้ออาทรต่อกันและกัน และการอนุรักษ” ซึ่งเขามีความคิดว่า “สภาพธรรมชาตินั้นมิได้ขาดกฎหมาย เพราะมนุษย์อยู่ภายใต้กฎธรรมชาติอยู่แล้ว และย่อมมีสิทธิต่างๆ ตามธรรมชาติ” (Natural right) อย่างไรก็ตาม เพื่อขจัดความยุ่งยากกลับสนในการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน มนุษย์จึงตกลงทำสัญญาที่จะอยู่ร่วมกันในสังคมเพื่อความเรียบร้อย

Jean Jacques Rousseau ชาวฝรั่งเศส เกิดในปี ค.ศ. ๑๗๑๒ เขามีความคิดว่าสภาพธรรมชาตินั้นเต็มไปด้วยความสุขสูงสุด มนุษย์ตามสภาพธรรมชาติดีชีวิตความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ และมีความสบายไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ หรือเกิดความยุ่งยากใด ๆ เลย แต่มีปัจจัย ๒ ประการ ที่กระตุ้นให้มนุษย์จำต้องมารวมกันอยู่ในสังคม คือ มนุษย์มีจำนวนสมาชิกเพิ่มมากขึ้น และความเจริญทางด้านเทคโนโลยี ปัจจัยดังกล่าวนี้เองเป็นเหตุให้เกิดการกดขี่ข่มเหง และการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังนั้น มนุษย์จึงถูกบังคับให้ต้องละทิ้งสภาพอันสุขสมบูรณ์นั้นเสีย แล้วมาร่วมกันทำสัญญาลงขันกัน ทั้งนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความยุติธรรม

^{๑๙} อานนท์ อาภาภิรม, **รัฐศาสตร์เบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไอบีเดียส์, ๒๕๒๘), หน้า ๕-๘.

^{๒๐} พิชัย ผกาทอง, อังใน สนธยา พลตรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๒๑} ฌอง-ฌัก รูสโซ, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๑๗-๑๘.